

2. Világfolyamatok az emberi lélekben

I.

Az előző fejezet egyik következménye így hangozhatna: „Ha mindent, teljesen megismernénk, akkor nem lenne önmagát érző lelki életünk.” Nem nehéz belátni, hogy ilyen lelki élet nélkül *egyelőre* megismerés sem lenne lehetséges, legalábbis olyan nem, amilyen a mai ember megismerése. A világ – akármit értsünk is alatta – törésmentesen folytatódna az emberben, áthangzana és átvilágítana rajta, anélkül, hogy hangzását, világosságát feltartaná valami, anélkül, hogy kiváltana valamit az emberben. A tudati fejlődésnek azon a fokán, ahol ma az ember áll, elkerülhetetlen, hogy a világ világosságának egy része kiváltson valamilyen hatást a szervezetben ahhoz, hogy mint a megismerés fénye lobbanhasson fel. Minden megismerésben kell lennie egy univerzális összetevőnek, amit a megismerő a rá jellemző módon hat át. Az emberi megismerés ezt az összetevőt részben észlelésként éli át, részben idea-jellegű, fogalmi elemként, amit a gondolkodáshoz szoktunk rendelni. Gondolkodásunkkal olyan mértékben és módon ragadjuk meg a pusztán idea-jellegűt, egyáltalán az idea-jellegűséget, ahogy tudatunk megengedi. A gondolkodás és az észlelés hatásokat vált ki finomabb és durvább szervezetünkben, egészen a fizikai szervezetig. Ez állítja le, tompítja, „bénítja” le őket. A gondolkodás és észlelés olyan élet múlt képeinek formájában jelennek meg, amit megsejthetünk a megismerési folyamatban, aminek létre következethetünk, de amit nem tapasztalunk tudatosan.

Mind a gondolkodás, mind az észlelés világfolyamat, ami az emberben játszódik le. Az ellenérv, hogy a gondolkodás területén hatalmas véleménykülönbségek és viták vannak, épp azt bizonyítja, amit cáfolni akar. Mert véleménykülönbségek és viták csak közös talajból fakadhatnak. Az, hogy vannak, a megismerés szabadságával függ össze, ahogy az a tapasztalat is, hogy van tévedés. Az, hogy tévedéseinket észre tudjuk venni, be tudjuk látni – és csak a *felismert* tévedést hívjuk annak –, a megismerés univerzalitását mutatja. Azok a felfogások, amik szerint minden megismerés szubjektív, igen gyenge lábon állnak; egyrészt nagy fáradtsággal kell magyarázatokat keresniük arra, hogy miért olyan hasonlóak az észleleti képek mindenkiben; másrészt az ilyen nézetek képviselői nem veszik észre, hogy ha igazuk lenne, és a gondolkodás szubjektív lenne, akkor fejtegetésiket nem lehetne megérteni.

Univerzalitásukban, világfolyamat mivoltukban a gondolkodás és az észlelés sohase tévedhetnének. Lehetnének korlátaik, lehetnének a valóságnak olyan részei, amikre nem terjednek ki, de az, amit találnak, sohase lehetne hamis. És valóban, a tévedéseket a lélek nem-megismerő, szubjektív része vegyíti a gondolkodás és észlelés világfolyamatába. A tévedés ott jön létre, ahol a gondolkodás teret enged egy érzések által befolyásolt előítéletnek. A gondolkodás kényelemből kihagyhat, és ahol kihagy, ott belép egy már meglévő, megformált, át-nem-világított elem, anélkül, hogy a gondolkodás észrevenné.

Az, hogy az emberi lélekben a világfolyamatok megállásra kényszerülnek, és ezáltal tudatosá válnak benne, az, hogy eközben egyszersmind elvesztik életüket és letompulnak – ez teremti meg az *öntudat* lehetőségét. Az emberi Én^c a múlt tudat által vetett árnyékban tud öntudatra ébredni és megerősödni, azáltal, hogy a múlt tudat kioldja a szubjektumot a világfolyamatok

---

^c Az Én-szót következetesen nagy kezdőbetűvel írjuk, függetlenül attól, hogy az egoisztikus hétköznapi, vagy a jelenléti, magasabb Én-ről van-e szó. A kontextusból mindig érthető, hogy mikor melyikről van szó.

erőteréből. Az emberi lény – szenvedése és boldogsága – erre a paradoxonra épül, hogy *szubjektum*, aki akaratán keresztül *világfolyamatokat* enged lejátszódnia magában.

A lélek szubjektív, nem-megismerő, nem-kommunikáló, önérző területe mindenekelőtt érzésekből áll, a hétköznapi ismert érzéseiből. Ez az érzés-lény épp azért nem ismerő, azért nem kommunikáló, mert önérző. És noha önmagát érzi, az érzések mindig valami külsőlegeshöz tapadnak, a szubjektum nem tudja őket tetszőlegesen előhívni, mint a gondolatokat, az őket elszenvedő ember akaratától függetlenül jönnek és mennek.

Az önérzés nem a szubjektum közvetlen önérzése, nem is önérzékelés, hanem a szubjektum elszenvedti – és el is akarja szenvedni – az *önmagukat* érző érzéseket, öröm vagy akár fájdalom formájában. Ezek az érzések számára észlelések, amik magával ragadják, amik fölött alig van több hatalma, mint az érzékszervi észlelések fölött. Utóbbiaktól a lélek vissza tud vonulni, de érzéseitől nagyon nehezen, gyakran egyáltalán nem tud megszabadulni. Az érzés-lénnyel kezd kialakulni a lélekben az öntörvényű önállósodás, szemben az autonóm gondolkodással és észleléssel.

A gondolkodás öntapasztaló és éber, noha mindig csak saját múltjában tapasztalja magát: az érzés önérző, álomszerű, de jelenléti elem. Ezért a lélek autonóm módon gondolkodó része majdnem tehetetlen vele szemben. A szubjektum az önérzéshez tapad, azon éli át magát, noha az önérzés valójában idegen tőle. Az egoitás magja az önérzéstől való függőség. Az önzőség konkrét meg nyilvánulásai ebből a magból erednek, ami az önérző – nem „beszélő” – és önérzést biztosító és mindig újra önmagát érző érzések utáni csillapíthatatlan vágyban nyilvánul meg. Ezeket a vágyakozásokat, függőségeket nem lehet egyszer s mindenkorra kielégíteni. Ellenkezőleg, épp az a lényegük, hogy állandóan ismétlődni akarnak. Biztosítják a hétköznapi szubjektumot, hogy létezik. A szubjektumnak nem lenne szüksége erre a mintegy önmagát kikapintó, az önérzésen alapuló és állandóan újra megerősítésre – önmaga megerősítésére – áhító biztonságra, ha a gondolkodó öntapasztalás nem a *gondolton*, hanem a *gondolkodásban*, a jelenben történne. A jelenléti tudat lenne egyszersmind az, aki kiállná az erőpróbát az érzések intenzitásával.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy az önérzés a jelenléti – vagyis nem absztrakt – öntapasztalás pótléka vagy előszobája. Az öntapasztalás az Én-lény dolga, az önérzés egy egyelőre álomszerűen átélt lelki szubsztanciáé. Ha képesek lennénk a jelenléti öntapasztalásra – a gondolkodásból ismert világosságnál nagyobb világosságban –, akkor fölösleges lenne az önérzés, ami az érzések külső héján keletkezik, és amin soha nem tudunk áthatolni.

Fölmerülhet a kérdés: akkor fölöslegessé válnának az érzések? Nem lenne a világ végtelenül szegény érzések nélkül? Mi történne azzal az elemmel, amit egyelőre érzésként élünk át?

Az érzelmi élet alapos megfigyelése számára nem marad titok, hogy az érzés ugyan mindig belül lép fel, de mindig szüksége van valamilyen külső indítékra, tényre, képzetre, gondolatra. Legtöbbször nincs racionális kapcsolat a motívum és az érzés között. Miért jelent gyötrelmes érzést egy irigy embernek, hogy valaki másnak sikerült valami? A saját kudarcra gyötrelmes érzést válthat ki belőle, ami egy következő próbálkozásnál akadályt jelent, vagyis nincs semmi „értelme”, célja. Az érzés lényegében függetlenítette magát az *indítéktól*, önállósodott, és nem is mond semmit az indítékról. De megőrizte egy észlelés változtathatatlanságát: ha egy érzés egyszer ott van, akkor kikerülhetetlen, mint egy észlelés. Noha belső élet, de önálló élete van a lélekben. Az érzett érzéseknek ez az önálló élete a nekem-jó és nekem-rossz szélsőségei között mozog egy kétpólusú skálán. Ráadásul az érzés egyáltalán nem objektív: gyakran érzünk

valamit „nekem-jónak”, ami káros – az állatoknál ilyen tévedés nem fordul elő, kivéve ott, ahol az ember beavatkozik a természetbe.

Szembeállíthatunk az önérző érzésekkel egy kevésbé ismert másik érzés-fajtát. Az ilyen érzések „mondanak” valamit, akkor is, ha szavakban nem lehet kifejezni, hogy mit. Ilyen érzéseket találunk a művészet aktív vagy passzív művelésében, a vallásos hitben, mint például Pál apostol, Tertullianus vagy Kirkegaard esetében, és a logikusság, az evidencia érzésében. Ezek az érzések nem magánügy jellegűek, különben *teljesen* szubjektív lenne a művészet megítélése, a hitnek semmi köze nem lenne a közösséghez, és az evidencia éppen nem lenne általános érvényű. Az ilyen fajta érzések nem az érző szubjektumra vonatkoznak, hanem valamilyen, a lelken kívül eső tárgyra, és „mondanak” valamit arról, hogy ez a külső tárgy *hogyan* szép, *hogyan* igaz, *hogyan* logikus.

Ezeket az érzéseket fogalmilag még nehezebb leírni, mint az első fajtához tartozókat; és megfigyelni se könnyű őket. Noha minden normális ember logikusan gondolkodik, de ennek a tevékenységnek a tudatfölötti *hogyanja* legfeljebb peremtapsztalásként éri el a tudatot. De az evidencia érzése, akárcsak a szépség és a hit érzése, a világfolyamathoz tartozik, ami megjelenik az emberi lélekben és az evidencia érzésében belenyúl a lélekbe. Ezek a nem önérző érzések valóban *éreznek*, ahogy a szem lát^d.

Ezeknek az érzéseknek a fényében a közönséges, önérző érzések torzok, romlottak. Hasonló jelenség a gondolkodás területén az *asszociáció*. Az asszociáció nem gondolkodás, nem a megismerést szolgálja, hanem *önmagát*, de a gondolkodás öltözetében, tőle kölcsönzött formában jelenik meg. Mindenhol, ahol nem igazi, új gondolkodás működik, különböző automatizáltsági fokozatokban lép fel a valamilyen „ingerre” adott gondolatszerű, kész „válasz”. A hétköznapi élet nagyrészt ilyen inger-válasz típusú viselkedési formákból áll, ahogy a viselkedés-lélektan leírja. Ezek azonban éppen a rutinná, *szokássá* vált, nem specifikusan emberit írják le az ember „viselkedésében” – a lelki élet elhalt részét. Először minden ingert és minden választ meg kellett érteni illetve létre kellett hozni.

A reflexszerűség területe a rutinos válaszoktól a patológiusan kényszeres gondolatokig terjed. Nemcsak gondolkodási sémák tartoznak hozzá, de a gondolkodás jellegzetes ösvényei, előre megadott lefutásai is, amik gyakran arra szolgálnak, hogy elkerüljék az *új* gondolatokat. A gondolkodás „elmeszesedésében”, abban, hogy új helyzeteket és problémákat régi gondolati sémákkal próbálunk megoldani, az az alapjelenség mutatkozik meg, hogy *gondolkodás* helyett gondolati formák jelennek meg. Magasabb korban egyébként gyakran fellazul a kéreg, és fellép egy új érzékenység és befogadókészség az új felé.

Amit közönséges érzésvilágként ismerünk, teljes mértékben analóg a gondolkodás fent leírt származékával és pótszerével, szintén *megformált*, gyakran külső minta szerint. Mintha megszabott pályájuk lenne, ezek az érzések minőségileg szinte sohasem *újak*, és egyetlen minőségük, a már említett „nekem-jó” és „nekem-rossz” skáláján mozog. Éppen ezért nem megismerő jellegűek, ahogy az inger-válasz-gondolatok sem. Nem nehéz felismerni, hogy a tulajdonképpeni, vagyis újat gondoló gondolkodásnak a *megismerő* érzések felelnek meg, szemben az önmagukat érzőkkel. Az érzés *eredeti* formája ilyen, ahogy a művészetben, a hitben, a logicitásban tapasztalható. A megszokott hétköznapi érzések a megismerő érzés

---

^d A magyarban az érzés és az érzékelés közös töről fakad. Más nyelvekben is van erre példa (pl. a francia *sentir* érzést és szaglást is jelent).

életéből válnak ki és tőle önállósodnak, ahogy az inger-válasz-gondolatok a gondolati életről szakadnak le.

A gondolkodási étellel való analógia abban is megmutatkozik, hogy milyen egyhangú a közönséges érzések, és milyen korlátlanul színes a megismerő érzések világa. A *gondolt* – az inger-válasz-gondolatok világa – adta az indítékot arra, hogy igen sokan mechanizmusnak tekintsek az emberi gondolkodást, illetve, hogy megpróbálják mechanizálni, abból a feltevésből kiindulva, hogy alapelemei, a fogalmiságok *végesek és behatároltak*, vagyis az ember nem alkot új fogalmakat. Ezzel tudat alatt azt a célt tűzték ki, hogy ne is legyen új gondolkodás, új fogalom; a gondolkodás szűnjön meg, csak a pótléka maradjon meg. Ezzel analóg módon igen messzire haladt az elembertelenedés az érzések területén is, azáltal, hogy a megismerő érzésekről nem vesznek tudomást, csak az önérző érzéseket ápolják – a pszichológia intenzív támogatásával, ami azzal, hogy az egoitást tekinti az ember egyetlen mozgatórugójának, igen nagy hatást gyakorol a pedagógiára és a közéletre. A felfogás, hogy az ember természeténél fogva „gonosz” illetve aszociális, a felnőtt és az általa megrontott gyerek hétköznapi érzelmi életének megfigyelésére, és a gyermeki lélek téves értelmezésére támaszkodik – egy olyan pszichológia által, amit elvakít az ember elvi kiszámíthatóságának és gonoszságának dogmája. Ez a dogma egyébként eredetileg a dekadenssé vált, a rossz lelkiismeret által meghatározott vallási életből ered.

A kisgyerek érzés-élete messzemenően *nyitott*, vagyis még nem rögzült kész, előre megadott formákba, és ezért *megismerő*. Ez a legfeltűnőbb módon a beszéd és a gondolkodás teljesen intuitív megtanulásában mutatkozik meg, amiben csakis a megismerő érzés teszi lehetővé a szavak, a gesztusok és a nyelv szintaktikai és szemantikai szerkezetének megértését. Ez természetesen nem intellektuális „értés”; ez a legjobb példa a tudatfölötti értésre. A felnőtt is legtöbbször teljesen hibátlanul beszél anyanyelvét, anélkül, hogy gondolna a nyelvtani szabályokra. A nyelvtanulás utánzás, de *értő utánzás*, amiben a gyerek nemcsak az akusztikus jeleket utánozza, hanem a beszélő felnőtt belső mozdulatait is, egészen szavainak, gondolkodásának forrásáig.

A kérdés, hogy mikor és hogyan jelenik meg a gyerekekben az önérző érzés, kívül esik ennek a tanulmánynak a keretein. Szemben az állattal, aki születésétől fogva „be van kapcsolva” a természetbe, az embergyerek lelki-érzeti részében, érzésbeli tevékenységében messzemenően szabad, ami azon is látszik, hogy származásától függetlenül bármilyen nyelvet meg tud „tanulni” környezetétől. Az érzésbeli élet – legalábbis részben – éppen a felnőtt környezet „utánzása” következtében csukódik be. De fel kell tételeznünk, hogy belejárszik ebbe a folyamatba egy másik, a környezettől független, sorsszerű tényező is, ami az egyén és az emberiség fejlődéséből ered. Ahhoz, hogy az ember valamikor szabad, autonóm lényé váljék, érzésében egy időre el kell zárkóznia a „világtól”. Amit a vallás „eredendő bűnnek” nevez, az az érzés önmagába fordulása, visszakanyarodása az „*azt-érzem*”-től a „*magamat-érzem*” felé, mint amikor egy sugár zárt képződménnyé kanyarodik vissza. Ez a fejlődési stádium ideiglenes pótlék és előkészület arra, hogy az ember öntapasztaló világossággá váljék a szó jelenében; ehelyett jön létre az önérző érzés, álomszerű jelenben.

Az élő, még szavakba nem formálódott gondolkodás – nevezhetnénk *ős-gondolkodásnak* vagy *ős-értésnek* – *világfolyamat*. Az emberi tudaton megtorpanva a szubjektumba áramlik ez a világfolyamat; *tartalma* univerzális marad, kivéve, ha a gondolkodáson kívüli elemek keverednek bele, piszkolják be. Mint tartalmat lehet a gondolatot mechanizmusnak tekinteni és mechanizálni. Az önérző érzések ugyan „élnek”, de teljesen szubjektív, önmagukban zárt

képződmények. Úgy tűnik, „reagálnak”, érzés-választ adnak ingerekre, helyzetekre – egy fajta mechanizmus. A nyitott, megismerő érzések univerzális jellegét csak a tudat peremén éljük át.

A harmadik lelki funkciót, az akaratot, a mai ember szinte kizárólag, mint teljesen szubjektív elemet ismeri, ha lehet egyáltalán arról beszélni, hogy ismeri. Amit általában akaratnak neveznek, abból annyi válik tudatossá, amennyi *eredményként* megjelenik az észleleti világban, vagy a tudat peremén, annyi, hogy tudok-e akarni vagy sem. Az akarat szubjektív formái mindig képzetekhez, fogalmi motívumokhoz kapcsolódnak. Nincs olyan „üres” akarat, amiben az ember ne tudná, hogy *mit* akar. A „*mi*” képzet vagy gondolat, ez válik tudatossá. Eközben ezen a területen is megtalálhatjuk a tudatosság különböző fokozatait, kezdve a teljesen tudatos, megismerésen és döntésen alapuló akaratlagos cselekvésekkel, a valamilyen érzésen vagy kívánságon alapuló féltudatos tevékenységeken keresztül egészen a majdnem automatikus, esetleg érzés-szokáson alapuló cselekedetekig. Noha mindig valamilyen motívum határozza meg, az akarat elkülönül a gondolati résztől; elképzeltünk vagy gondolhatunk valamit, anélkül, hogy akarnánk, vagy meg is valósíthatjuk ugyanazt a képzetet akaratlanul. Ha az akaratot a lélek nem-autonóm része hozza mozgásba – az *Én tulajdonképpen* akarata ellenére – akkor mindig konfliktus lép fel a lélekben. Ezt már Pál is tudta (Római levél 7, 15-23e).

Figyelemreméltó, hogy az akarat sohasem lép fel fogalmi-képzeti motívum nélkül, és legtöbbször érzelmi kíséret is jár vele. Ez arra utal, hogy a mai tudatban elkülönülten megjelenő három lelki funkció eredetileg egybefonódott. A tiszta, koncentrált gondolkodásban nem nehéz észrevenni a gondolkodás és az akarás egységét. Mennél inkább gondolkodássá válik a gondolkodás, mennél inkább *újat* gondol, annál inkább ott kell lennie egy akaratnak, hogy létrehozza ezt az újat a gondolkodásban. Ez *világos* akarat, ami teljesen más, mint a „sötét” akarat, ami egy testi mozdulatban működik, a gondolati motívumtól elkülönülten – a motívumot gondolhatom mozdulat nélkül is –, de ami sose jelenik meg a motívum nélkül.

A tiszta gondolkodásban nem lehet megkülönböztetni az akaratot a gondolkodástól; nem *valamit* akarunk gondolni – ha tudjuk, hogy *mit* akarunk gondolni, akkor már gondoltuk is –, hanem improvizáló, gondolkodó akarat működik bennünk. Amennyiben a gondolkodás élő fázisában világfolyamat, annyiban akarat is, ami azonos a gondolkodással. A gondolkodást éppen az teszi élővé, hogy akarat él benne. Az intellektuális vagy gondolt múlt gondolkodásból éppen az akarat hiányzik; elszakadt a gondolkodástól, és csak „sötét”, alig tudatosodó lelki mozdulat marad belőle, ami külsődlegesen összekapcsolódik a motívummal, hogy segítse megvalósulását. A tiszta gondolkodásban az akarat együtt él az érzéssel, ami tudatfölkötti logicitásában és igazságra való törekvésében vezet. – Ebben a *megismerésben* a három lelki funkció valójában egy, és csak az elválasztottság perspektívájából lehet őket megkülönböztetni.

A gondolkodás mellett az észlelés a másik megismerő lelki funkció. Noha ez a tevékenység szorosan összefügg a gondolkodással, az akarat szerepe benne – legalábbis látszólag – más. A *saját* akaratunk dönti el, hogy *miről* gondolkodunk. De minél improvizáltabban gondolkodunk, annál jobban kicsúszik akaratunk kezéből, hogy *mit* gondolunk. A *saját* akaratunknak lehetőleg vissza kell húzódnia: minél tisztábban válik világfolyamattá a gondolkodás, annál kreatívabb lesz, annál inkább tud újat gondolni.

Az észlelésben – ha teljesen tudatosan, szelektív figyelemmel történik – a *saját* akaratunkat arra használjuk, hogy távoldartsuk a zavaró tényezőket; hogy *mit* észlelünk, azt ráhagyjuk a világfolyamatra, ami a környezetből az érzékszervekhez *beszél*. A mai embernek nehezebbé esik

---

^e „... Mert nem a jót cselekeszem, melyet akarok; hanem a gonoszt cselekeszem, melyet nem akarok...”

beszédnek vagy írásnak tekinteni mindazt, amit a világ – mindenekelőtt a természet – felkínál, annál is inkább, mert a természet nyelvét nem értjük. Ez jól megmutatkozik az ember-alkotta és a természet-alkotta dolgok észlelésének lényeges különbségében. Az ember-alkotta tárgyat, megértjük a *funkciójában*, mint olyat; a természeti tárgyakra és jelenségekre vonatkozóan nem rendelkezünk *valódi* fogalmakkal, mert nem ismerjük „funkciójukat”, értelmüket, ami bizonyosan nem felel meg semmilyen emberi célszerűségnek. A kés funkcióját, és így lényegét ismerjük; de már az anyaga rejtély: mi például a vas funkciója vagy értelme? A vegyész se tud róla sokkal többet a laikusnál. És a természet, mint észleleti kép, mégis *beszéd*, mert minőségek, törvényszerűségek mutatkoznak meg benne, ilyenségekből meg olyanságokból, vagyis mindenesetre megismerhetőségekből áll. A természeti jelenségeket egyelőre nominalisztikusan nevezzük el; de csak olyasvalaminek lehet nevet adni, ami megnevezhető, vagyis mindenképpen fogalmi, szó-jellegű. Ez a feltétel elkerülte a nominalisták^f fígyelmét.

A természet olyan gondolhatóságokból áll, amiket egyelőre nem tudunk gondolni. A megjelenő rész mögött áll az akarat, ami ezt a szó-jellegűséget létrehozta. Egyetlen szó sem jön létre akarat nélkül, mondjuk, véletlenül. Nyilvánvalóan nem jelenlegi, a jelenben döntéseket hozó, hanem rögzített akarat áll a természet mögött, ami nem változik, különben nem létezhetne természettudomány. Ahogy egy emberi szón vagy mondaton keresztül a beszélő akarata szól, úgy szól a természetén keresztül egy tőlünk idegen akarat. Az észlelésben megpróbálunk alkalmazkodni hozzá. Azt mondjuk: legyen meg a te akaratod.

Minél inkább a beszélő világakarat formálja észlelő lelkiségünket, annál több, annál teljesebb lesz az észlelés. A természet valódi megértéséhez magasabb rendű fogalmiságokra van szükség, legalábbis élő fogalmakra, ahogy az előző fejezetben utaltunk rá. Hogyan lehetne tartalmas fogalmunk az *életről*, ha maga a fogalom nem él? Ezért nincs is fogalmunk az életéről, amint jól látható a tudomány igyekezetén, hogy az élet jelenségét az élettelen világra vezesse vissza, és az onnan nyert törvényszerűségekkel írja le.

Ahogy a gondolkodás és érzés területén a teljesen tudatos tevékenység mellett féltudatos és kész formákat találunk, amikkel szinte automatikusan reagálunk ingerekre, ugyanúgy az észlelésben is találunk a tudatos, *új* észlelések mellett többé-kevésbé automatikusan és féltudatosan lejátszódó észlelési fajtákat. A hétköznapi életben szinte csak ilyeneket találunk. Általában felületesen és kész képzeteknek megfelelően észlelünk. A lelki életet hanyatló formák uralják, amik nagymértékben meghatározzák azt a képet, amit a lélektan az emberről rajzol, és ami erősen hozzájárul a tudat megbetegedéséhez.

A tiszta intuitív gondolkodásban és a teljesen tudatos észlelésben világakarat működik az emberben, aminek az iránya *fordított* a szokásos akarathoz képest: nem kifelé megy, az emberből, hanem befelé, az ember felé. De ha önmagából cselekszik is az ember, akarata akkor is világerő – az álom nélküli alvás tudatosságával –, amit azért tud használni, mert ez az erő elszakadt emberfölötti idea jellegű vagy szó-jellegű részétől. Minél intuitívabbá, minél inkább világfolyamattá válik az akaratot meghatározó gondolkodás, annál inkább *alkotó* és teremtő, vagyis morális lesz a cselekvés. Továbbteremti az adott világot. És ahogy a gondolkodásnak és

---

^f Utalás a nominalisták és realisták közötti vitára a skolasztikában. A realisták (például Aquinói Szent Tamás) szerint egy (természeti) „dolog” neve (fogalma) a dologhoz tartozik, a nominalisták (például William Occam) szerint nem. Az ember-alkotta tárgyknál (ld. kés) nyilvánvaló, hogy a tárgy a fogalma nélkül nem létezne; ismerjük teremtő ideáját. A természet dolgaira vonatkozó fogalmaink külsődlegesek (például: hogy néz ki), teremtő ideáikat nem ismerjük. Ezért kétségbe vonjuk, hogy léteznek-e egyáltalán. Ezzel azt mondjuk, hogy egy kés nem jön létre véletlenül (ha mégis, akkor is kell egy ember, aki észreveszi), de egy elefánt igen.

az észlelésnek is vannak hanyatló, automatikus, ingerekre reagáló formái, úgy az emberi cselekvésnek is, amennyiben félig tudatos vagy tudatalatti impulzusoknak engedelmeskedik.

II.

A gondolkodásban egyelőre megállásra kényszerül egy világfolyamat az emberben, mivel lefékeződik az agyon való tükröződés során. Ez teszi lehetővé, hogy az ember önmagából, szabad, új *kezdésből* vegye át és folytassa ezt a világfolyamatot. Az akaratban analóg mozdulat lehetséges. A megismerés csak fokozatában különbözik a cselekvéstől, a megismerés nem leképzés, hanem teremtés.

A gondolkodásban és az észlelésben a világszó szól az emberhez, az emberben. A gondolkodásban az szól, ami az embernek – fejlődési szintjének megfelelően – érthető; az észlelésben az a szó-jellegűség hangzik fel, amit egyelőre nem ért, amihez nincsenek adekvát fogalmai. Az intuitív megismerésben és cselekvésben az emberen áthangzó szó hozzátesz valamit a teremtéshez: a megismerésben az ember által megjelennek az ideák, a cselekvésben megváltoztatja az észleleti világot. Ma csak az ember által, *kezdési* képessége által lép valami *új* a világba.

A megismerési életben és magasabb formájában, az intuitív cselekvésben önmagát valósítja meg az ember. Áthangzik rajta a világszó, és kezdése révén tovább szól. Mivel szó-jellegű, nem *kényszerít*, nem *okoz*, az ember megértheti és cselekedhet neki megfelelően – vagy nem. Fölveheti a szót, megállítja, és aztán *saját* cselekvésével ismét megszólaltathatja. Az emberi megismerés és cselekvés így egyszerre „Isten Fia” és az „ember Fia”^g.

De ez persze ideál, ami ritkán valósul meg. A hétköznapi tudat számára a tudatfölöttiben lejátszódó világfolyamat összetorlódik az emberben –; önállósodó, zárt formák jönnek létre a gondolkodásban, az érzésben, az akarásban. A mai lelki élet nagyrészt az érzés és az akarat leesett, nem-megismerő formáiból áll, és ezt a konglomerátumot a hozzájuk kapcsolódó gondolkodási formák tartják össze. Néha bevilágít ebbe a konglomerátumba az *új* gondolkodás; gyakran ez is az önmagát érző lélek szolgálatában áll, vagyis nem *tiszta* gondolkodás. De részben megmarad annak az univerzális elemnek, aminek a segítségével az ember kiszabadíthatja magát a megbetegedésből. Az összes lelki betegség alapja a világerők torlódása; számos testi megbetegedés pedig hosszabban tartó lelki károsodás következménye. Az ember világtörténeti megbetegedése, ami az intellektus korában éri el tetőpontját, nem szükségszerűen „halálos”^h. Szükségszerű szakasza az ember fejlődésének, arra szolgál, hogy az ember túllépjen rajta az immár általa irányított útján – az úton, ami kivezeti a teremtményi létből, a világ felelősségteljes továbbteremtőjévé válása felé.

Ami egyrészt megbetegedés, abban van másrészt a gyógyulás lehetséges kiindulópontja – az emberiség gyógyulásáé. A gondolkodó öntudat képes kitapintani saját határait, és peremtapasztalásaiban felismerni következő feladatait. Fel tudja fedezni saját megbetegedését és annak központi tünetét. Ez abban a hajlamban vagy szenvedélybetegségben áll, hogy megismerő tudati funkcióit nem-megismerő mechanizmusokra vezesse vissza, amiknek

---

^g Ld. pl. I. János 5, 20: „De tudjuk azt is, hogy az Isten Fia eljött, és értelmet adott nekünk arra, hogy megismerjük az igazat, és hogy mi az igazban, az ő Fiában, a Jézus Krisztusban vagyunk. Ez az igaz Isten és az örök élet.” valamint Máté 13, 37: „Ő pedig felelvén monda nekik: Aki a jó magot veti, az az embernek Fia”.

^h Utalás Lázár meggyógyítására (János 11. fejezet, 11, 4): „Jézus pedig, amikor ezt hallotta, monda: Ez a betegség nem halálos, hanem az Isten dicsőségére való, hogy dicsőíttessék általa az Istennek Fia.”

hiányzik minden olyan tulajdonságuk, amik ahhoz szükségesek, hogy különbséget tehessenek igazság és tévedés között. Másképp kifejezve: ha mechanizmus termelné az elméletet, *senki* se lenne, aki ellenőrizze. – Nem nehéz belátni, hogy a kreativitást nem lehet visszavezetni saját termékeire. A tudatra hárul a feladat, hogy kreativitása forrásai felé forduljon.

Ennek a törekvésnek a támogatására teljes leírást kellene itt adnunk a megismerési iskolázásról, ami morális iskolázás is egyben, mert megismerés és cselekvés, különösen a magasabb szinteken, szoros kapcsolatban állnak. Ennek a tanulmánynak nem ez a célja; de egy ilyen út általános menetét és stílusát vázolhatjuk.¹

A kornak megfelelő tudati iskolázás kulcsa a *figyelem*, amit az autonómia alapvető mozdulataként ismertünk meg. Az iskolázás során kétféle módon használjuk és gyakoroljuk a figyelmet. A különböző fajtához tartozó gyakorlatok is szorosan összefüggenek. A figyelmet *gyakoroljuk*, ez azt jelenti, hogy naponta külön időket szánunk a gyakorlásra. Ezekben az időkből koncentráltan gyakorlunk, a nap többi részében pedig spontán és normálisan élünk és dolgozunk. Mennél kevésbé terjeszti ki a közönséges tudat a gyakorlatok hangulatát és tudatát a nap többi részére, annál inkább alakul át a gyakorlatok hatására ez a rész jó értelemben.

A gyakorlatok egyik csoportjának az a célja, hogy a figyelmet a tudat határainak tapasztalására irányítsa, kitapogassa határait a gondolkodásban, érzésben, akarásban és észlelésben. A gyakorlatok másik csoportja arra szolgál, hogy fokozza a koncentrációt a gondolkodásban és észlelésben, valamint egyes, összetettebb lelki tevékenységekben, mindenekelőtt a másokkal való beszédben.

Meghatározott időkből a tudat határainak tapasztalására irányítjuk figyelmünket. A gondolkodás konkrét kifejtésében, tehát meghatározott gondolatokon keresztül megkereshetjük és kitapinthatjuk a gondolkodás *meghatározatlanságának* „helyét” és „állapotát”, ahonnan az összes meghatározottság származik. A meghatározatlanság relatíve értendő, a konkrét gondolatok meghatározottságához képest. Megpróbáljuk egy gondolatmenetben kitapintani a gondolkodás hogyanját, logicitását, evidenciáját. Megpróbáljuk *átélni* a gondolkodás *elkerülhetetlenségét*; ha például megpróbáljuk kétségbe vonni vagy tagadni a gondolkodást, akkor vegyük észre, hogy ez is a leértékelt gondolkodással történik. Megfigyeljük az intuíciók természetét és gondolkodunk róla, megpróbáljuk megkülönböztetni az intuíciót az asszociációtól, és megpróbálunk figyelmet fordítani a köztes fokozatok megkülönböztetésére is.

Az érzés területén figyelmünket először az egyelőre ritka megismerő érzésekre irányítjuk. Ezeket elsősorban az evidencia élményében és a művészeti tevékenységben kell keresnünk. Fontos, de nehéz, hogy megkülönböztessük az igazság érzését a szimpátiától. Megpróbálhatjuk figyelmünket arra irányítani, hogy különböző igazságoknak milyen különböző érzés *színük* van. Ha a gyakorló észreveszi a megismerő elemet az érzésben, később képessé válhat, hogy erősítse ezt az elemet. Hasonlítsuk össze a megismerő érzések ízét az önérző érzések minőségével. A ráirányított figyelemnek köszönhetően megerősödnek a megismerő érzés kezdetei bennünk, egyszersmind kialakul egy új érzékszerv az ilyen fajta érzések irányában.

---

¹ Georg Kühlewind számos könyvében részletesen leírja a szellemi iskolázás útját, ld. például: *Vom Normalen zum Gesunden* (1983, Verlag Freies Geistesleben), magyarul: *Normálistól az egészségesig* (1989, kiadó: Török Sándor Alapítvány). Továbbá ld.: Böszörményi László: *Georg Kühlewind – Ein Diener des Logos* (2022, Verlag Freies Geistesleben), magyarul: *Georg Kühlewind (Székely György) – A Logosz szolgálója* (2023, Kláris Kiadó).

A közönséges érzéseket illetően gyakorlásképpen megpróbálhatjuk teljesen átadni magunkat nekik, hagyni, hogy elborítsanak. Ebben a *megpróbálásban*, a halkán irányító akaratban felébred az, aki átéli az érzést, ennek a különben valódi szubjektum nélkül lejátszódó belső hullámnak a *tanúja*. A tanú nem intellektuálisan gondolkodó pillantással néz az érzések hullámaira, hanem megpróbálja *érezve* átélni őket: érzés az érzésben, új érzés.

A kutató figyelem fölfedezheti az akaratit elemet a gondolkodásban és tapasztalhatja a különbséget az akaratlagos testi mozdulatokban működő akarathoz képest. Utóbbi mindig célhoz kötött. A szabad akarat átélésére szolgál a teljesen céltalan, „fölösleges” cselekvés gyakorlata, például adott időpontban járunk egy kört, mindig ugyanabba az irányba. A gyakorlatnak nem szabad mechanikussá válnia; megpróbáljuk tudatosan átélni a mozgást létrehozó egyes belső lépéseket, megkülönböztetjük például a cselekedetre való gondolat a döntéstől, hogy végrehajtsuk, esetleg pusztán gondolatilag is, cselekvés nélkül. A cselekvés közben legyen a figyelem teljesen éber, és gondosan vizsgálja meg a részletekben rejlő szándékot és végrehajtást.

Az észlelés belső megfigyelése a legnehezebb. Mégis, némi fáradtsággal megszerezhetjük a tapasztalást, hogy az észlelésben az önzetlen odaadottság és az önmagát átélő visszahúzódnak közötti gyors váltakozásban ingázunk. Ebben az oszcillációban a visszahúzódnak a magunk termelte fogalmi elem tapasztalásához vezet, míg az odaadottság valami olyat nyújt, aminek nincs közönséges fogalmi természete, és aminek ott kell lennie ahhoz, hogy létrejöhessen az észlelés. Próbáljuk meg minél jobban tapasztalni az érzésben ezt a második összetevőt.

A fent vázolt gyakorlatok már önmagukban is a lelki képességek fokozott koncentrációját igénylik. Az autonóm képességeket azonban közvetlenül is erősíthetjük. A koncentráció fokozása a gondolkodásban azzal kezdődik, hogy minden cél nélkül, tehát önzetlenül foglalkozunk egy olyan témával, amit könnyű áttekinteni, gondolni, és ami nem igényel új megismerést, intellektuális erőfeszítést. Ilyen téma lehet egy egyszerű ember-alkotta tárgy, aminek lényege a funkciójában áll. Gyakoroljuk a tárgy koncentrált gondolatát és elképzelését, vegyük végig külső ismertető jegyeit, tulajdonságait, funkcióját – és közben lehetőleg kerüljünk el minden elterelést. Később megkíséreljük gondolni a tárgy ideáját, ami a feltalálásához vezetett, és ami azonos általános funkciójával. Egy idea „gondolása” nem közönséges gondolkodás. Amikor az idea fölmerül a feltalálójában, akkor még nincs rá se szó, se képzet. És így kell „gondolni” a gyakorlatban. A szavak nélküli gondolkodás *élő* gondolkodás, és a gyakorlási út későbbi szakaszában tovább fejleszthetjük a *meditációban*. A meditáció olyan témából indul ki, ami bepillantást nyújt az ember vagy a világ teremtő részébe, és amit az intellektuális gondolkodás csak formálisan tud érteni.

Az észlelési koncentrációban először is fölfedezzük, hogy milyen erősen befolyásolják az észlelést a már meglévő, „fölösleges” képzeleteink, hogy mennyire akadályozzák a pontos észlelést. A gyakorlatban próbáljunk meg teljesen pontosan látni vagy hallgatni, és figyeljünk különösen az észlelési tárgyak gondolatokkal vagy szavakkal visszaadhatatlan egyediségére. Közben azonban észrevehetjük, hogy az egyediségek, kimondhatatlanságuk ellenére, *szó jellegűek*, magasabb értelemben *beszélnek*, mint minden a természetben: emberfölötti beszéd. Később, az észlelési meditációban, arra törekszünk, hogy megértsük ezt a beszédet.

Az iskolázási útnak minden korban része volt a tudati szokások fokozatos feloldása. Ehhez olyan gyakorlatok szolgálnak, mint amilyenek például Buddha nyolcágú ösvényében található, így például a „helyes beszéd” gyakorlata. Ha beszélek, akkor ez legyen a szó szoros értelmében beszéd: ne szolgáljon más célt, mint megszólítani a másikat és közölni vele valamit.

A beszéd a legtöbbször más indítékból történik: időtöltésből, megszokásból stb., és ezt kerüljük el a gyakorlás idejében. A gyakorlás idejére szigorúan válasszuk meg, szabályozzuk és kontrolláljuk a beszéd tartalmát, módját és mértékét, és igazítsuk beszélgető partnereinkhez.

A további gyakorlatok messzemenően individuálisan adódnak a kezdeti gyakorlatokon szerzett tapasztalásokból. A gyakorlatok elvezetnek az autonóm, kezdésre képes princípium, az „én-vagyok” megerősödéséhez, és a kognitív képességek kiterjesztéséhez. A megbetegedett – értsd a „normálisnál” súlyosabban megbetegedett – lelket a kezdeti gyakorlatok először is a gyógyuláshoz vezetik. A megbetegedés gyakran jelent fokozott érzékenységet új megismerési fajták felé is, amennyiben a betegség például új, lehetséges képességek elhanyagolása által jött létre. Ilyen esetben a gyógyulás után, vagy már előbb is, a megismerési erők gyors növekedése indul be. Ilyen helyzetben fokozottan kell óvakodni a tévedésektől és extrém viselkedési formától és nézetektől, fokozottan kell figyelni a belső kiegyensúlyozottságra és egyensúlyra.

A fenti vagy hozzájuk hasonló gyakorlatokat természetesen csak egészséges vagy csak enyhén megbetegedett emberek tudják végezni. Súlyos zavarban szenvedők számára tanácsadóra van szükség, legyen az orvos vagy barát, aki a beteg szükségletei szerint módosítani tudja a gyakorlatokat, a hangsúlyt a beteg szempontjából fontos és szükség esetén megváltoztatott részletekre tudja fektetni, és aki saját tapasztalatból tudja, hogy mi a gyakorlatok értelme, és hogyan lehet vele segíteni az adott embernek.

Ahogy a megerősödött figyelem egybeolvad mindenkori „tárgyával”, ahogy a figyelem létrehozza vagy újrateremti ezt a tárgyat, ez az első, megsejtett tapasztalása annak, amit az ó-indiai kultúra kezdetén ezzel a mondattal fejeztek ki: *Tat vam asi – az vagy te*. A gyakorlás idejére egyre inkább megszűnik az én és a világ elválasztottsága, anélkül, hogy a tapasztaló eltűnne. Észreveszi, hogy a „figyelem”, ebben a megerősödött és átalakult formában világfolyamat, amit ő maga hoz áramlásba, és amivel lényegi azonosságban van.

Hivatkozások

A következő megjegyzések Rudolf Steiner műveire vonatkoznak. A svájci Dornachban kiadott Rudolf Steiner összkiadás (Gesamtausgabe – GA) számait vastag dőlt betűvel jelöljük, és megadjuk hozzá – írott könyvek esetében – a megfelelő fejezet-címet, illetve – előadások esetén – az előadás dátumát. Mivel a hivatkozások német nyelvű írásokra vonatkoznak, a dátumokat meghagyjuk német formátumban (nap.hónap. év). Az hivatkoasokat követő felsorolásban a GA-szám szerint rendeztük sorba a hivatkozott könyveket vagy előadássorozatokat. A hivatkozások gyűjteménye nem lép fel a teljesség igényével.

¹ **76**: 7. 4. 1921; ld. még: **73**: 5.11. 1917; **207**: 30. 9. 1921; **218**: 20. 11. 1922; **322**: 1. és 2. 10. 1920; **20**: Az «Ausblicke» c. fejezet.

² A „tudatalatti“ és a „tudatfölötti“ világosan megkülönböztetve található: **205**: 8. és 9. 7. 1921 (ennek a két előadásnak központi jelentősége van a lélek egész képét illetően); továbbá: **35**: 113. old; **73**: 14. 11. 1917; **141**: 25. 2. 1912; **174b**: 26. 4. 1918; **176**: 14. 8. 1917; **178**: 11. 1. 1917; **185**: 26. 10. 1918; **206**: 6. és 13. 8. 1921; **212**: 6. 5. 1922.

A tudat létrejöttéről: **26**: 22. 2. 1925-iki levél; **63**: 15. 1. 1914; **144**: 6. 2. 1913; **145**: 27. 3. 1913; **156**: 5. 10. 1914; **174a**: 2. 5. 1918; **176**: 28. 8. 1917; **177**: 29. 9. 1917, 20. és 21. 10. 1917; **178**: 11. 11. 1917; **194**: 28. 11. 1919; **205**: 2. 7. 1921; **208**: 4. 11. 1921; **211**: 11. 6. 1922; **322**: 1. és 2. 10. 1920.

„Tudatalatti” és „tudattalan” valójában „tudatfölöttit” jelent: **17**: «Von wiederholten Erdenleben...» c. fejezet; **131**: 5. 10. 1911; **163**: 17. és 18. 9. 1915; **167**: 18. 4. 1916; **174a**: 29. 11. 1915; **183**: 18. 8. 1918; **218**: 9. és 14. 10. 1922; **235**: 2. 3. 1924; **301**: 2. 5. 1920.

„A tudatalatti fogalma sohasem ragadhatja meg a szellemet”: **178**: 18. 11. 1917.

³ Emlékezésről, emlékezetéről és a felejtésről: **35**: A «Die psychologischen Grundlagen und die erkenntnistheoretische Stellung der Anthroposophie» c. írás (1911); **73**: 5. 11. 1917; **119**: 30. 3. 1910; **128**: 23. 3. 1911; **153**: 11. 4. 1914; **156**: 12. 12. 1914; **159/160**: 19. 6. 1915; **163**: 28. 8. 1915, 18. 9. 1915; **165**: 2. 1. 1916; **170**: 26. 8. 1916; **179**: 17. 12. 1917; **183**: 25. és 26. 8. 1918, 1. 9. 1918; **194**: 30. 11. 1919; **201**: 23. 4. 1920; **204**: 3. 4. 1921; **205**: 2. és 3. 7. 1921, 15. 7. 1921; **206**: 5. 8. 1921, 12. és 13. 8. 1921; **212**: 30. 4. 1922; **214**: 5. 8. 1922; **218**: 20. 10. 1922; **219**: 22. 12. 1922; **233**: 29. 12. 1923; **234**: 10. 2. 1924; **301**: 4. 5. 1920; **302**: 12. 6. 1921.

⁴ A szabad élet- és érzékenység-erőkről: **17**: A «Von dem astralischen Leibe . . .» c. fejezet; **45**: A «Vorgänge im menschlichen Innern» c. fejezet; **55**: 1. 12. 1906; **60**: 10. 11. 1910; **76**: 7. 4. 1921; **93**: 23. 10. 1905, este; **93a**: 16. 10. 1905; **99**: 26. 5. 1907; **102**: 16. 5. 1908; **107**: 19. 10. 1908, 2. 11. 1908; **126**: 29. 12. 1910; **137**: 5. 6. 1912; **140**: 11. 10. 1913; **141**: 7. és 14. 1. 1913; **163**: 5. 9. 1915; **174b**: 26. 4. 1918; **202**: 11. 12. 1920; **208**: 30. 10. 1921; **212**: 6. 5. 1922; **214**: 30. 7. 1922; **218**: 19. 11. 1922; **301**: 20. és 22. 4. 1920; **307**: 7. és 8. 8. 1923; **312**: 23. 3. 1920; **314**: 8. és 9. 10. 1920; **317**: 27. 6. 1924; **318**: 11. 9. 1924; **322**: 29. 9. 1920; 2. 10. 1920 (mindkét előadás); **324**: 19. és 23. 3. 1921.

Rudolf Steiner hivatkozott művei a GA-számok sorrendjében

- 17 Die Schwelle der geistigen Welt. Aphoristische Ausführungen.
20 Vom Menschenrätsel. Ausgesprochenes und Unausgesprochenes im Denken, Schauen, Sinnen einer Reihe deutscher und österreichischer Persönlichkeiten.
21 Von Seelenrätseln. Anthropologie und Anthroposophie, Max Dessoir über Anthroposophie, Franz Brentano (Ein Nachruf). Skizzenhafte Erweiterungen.
26 Anthroposophische Leitsätze. Der Erkenntnisweg der Anthroposophie. Das Michael-Mysterium.
35 Philosophie und Anthroposophie. Gesammelte Aufsätze.
45 Anthroposophie. Ein Fragment aus dem Jahre 1910.
55 Die Erkenntnis des übersinnlichen in unserer Zeit und deren Bedeutung für das heutige Leben.
60 Antworten der Geisteswissenschaft auf die grossen Fragen des Daseins.
63 Geisteswissenschaft als Lebensgut.
73 Die Ergänzung heutiger Wissenschaften durch Anthroposophie.
76 Die befruchtende Wirkung der Anthroposophie auf die Fachwissenschaften.
93 Die Tempellegende und die Goldene Legende als symbolischer Ausdruck vergangener und zukünftiger Entwicklungsgeheimnisse des Menschen. Aus den Inhalten der Esoterischen Schule.
93a Grundelemente der Esoterik.
99 Die Theosophie des Rosenkreuzers.
102 Das Hereinwirken geistiger Wesenheiten in den Menschen.
107 Geisteswissenschaftliche Menschenkunde.
126 Okkulte Geschichte. Esoterische Betrachtungen karmischer Zusammenhänge von Persönlichkeiten und Ereignissen der Weltgeschichte.
128 Eine okkulte Physiologie.
131 Von Jesus zu Christus.
137 Der Mensch im Lichte von Okkultismus, Theosophie und Philosophie.
140 Okkulte Untersuchungen über das Leben zwischen Tod und neuer Geburt. Die lebendige Wechselwirkung zwischen Lebenden und Toten.
141 Das Leben zwischen dem Tode und der neuen Geburt im Verhältnis zu den kosmischen Tatsachen.
144 Die Mysterien des Morgenlandes und des Christentums.
145 Welche Bedeutung hat die okkulte Entwicklung des Menschen für seine Hüllen (physischer Leib, Ätherleib, Astralleib) und sein Selbst?
153 Inneres Wesen des Menschen und Leben zwischen Tod und neuer Geburt.
156 Okkultes Lesen und okkultes Hören.
159/160 Das Geheimnis des Todes. Wesen und Bedeutung Mitteleuropas und die europäischen Volksgeister.
163 Zufall, Notwendigkeit und Vorsehung. Imaginative Erkenntnis und Vorgänge nach dem Tode.
165 Die geistige Vereinigung der Menschheit durch den Christus-Impuls.
167 Gegenwärtiges und Vergangenes im Menschengeste.
170 Das Rätsel des Menschen. Die geistigen Hintergründe der menschlichen Geschichte. Kosmische und menschliche Geschichte.
174a Mitteleuropa zwischen Ost und West.
174b Die geistigen Hintergründe des Ersten Weltkrieges.
176 Menschliche und menschheitliche Entwicklungswahrheiten. Das Karma des Materialismus.

- 177 Die spirituellen Hintergründe der äußeren Welt. Der Sturz der Geister der Finsternis.
- 178 Individuelle Geistwesen und ihr Wirken in der Seele des Menschen.
- 179 Geschichtliche Notwendigkeit und Freiheit. Schicksalseinwirkungen aus der Welt der Toten.
- 183 Die Wissenschaft vom Werden des Menschen.
- 185 Geschichtliche Symptomatologie.
- 194 Die Sendung Michaels. Die Offenbarung der eigentlichen Geheimnisse des Menschenwesens.
- 196 Geistige und soziale Wandlungen in der Menschheitsentwicklung.
- 201 Entsprechungen zwischen Mikrokosmos und Makrokosmos. Der Mensch — eine Hieroglyphe des Weltenalls.
- 202 Die Brücke zwischen der Weltgeistigkeit und dem Physischen des Menschen. Die Suche nach der neuen Isis, der göttlichen Sophia.
- 204 Perspektiven der Menschheitsentwicklung. Der materialistische Erkenntnisimpuls und die Aufgabe der Anthroposophie.
- 205 Menschenwerden, Weltenseele und Weltengeist. Erster Teil. Der Mensch als leiblich-seelische Wesenheit in seinem Verhältnis zur Welt.
- 206 Menschenwerden, Weltenseele und Weltengeist. Zweiter Teil. Der Mensch als geistiges Wesen im historischen Werdegang.
- 207 Anthroposophie als Kosmosophie. Erster Teil. Wesenszüge des Menschen im irdischen und kosmischen Bereich.
- 208 Anthroposophie als Kosmosophie. Zweiter Teil. Die Gestaltung des Menschen als Ergebnis kosmischer Wirkungen.
- 211 Das Sonnenmysterium und das Mysterium von Tod und Auferstehung. Exoterisches und esoterisches Christentum.
- 212 Menschliches Seelenleben und Geistesstreben im Zusammenhange mit Welt- und Erdentwicklung.
- 214 Das Geheimnis der Trinität. Der Mensch und sein Verhältnis zur Geistwelt im Wandel der Zeiten.
- 218 Geistige Zusammenhänge in der Gestaltung des menschlichen Organismus.
- 219 Das Verhältnis der Sternenwelt zum Menschen und des Menschen zur Sternenwelt. Die geistige Kommunion der Menschheit.
- 233 Die Weltgeschichte in anthroposophischer Beleuchtung und als Grundlage der Erkenntnis des Menschengestes.
- 234 Anthroposophie — Eine Zusammenfassung nach einundzwanzig Jahren. Zugleich eine Anleitung zu ihrer Vertretung vor der Welt.
- 235 Esoterische Betrachtungen karmischer Zusammenhänge. Erster Band
- 301 Die Erneuerung der pädagogisch-didaktischen Kunst durch Geisteswissenschaft.
- 302 Menschenerkenntnis und Unterrichtsgestaltung.
- 307 Gegenwärtiges Geistesleben und Erziehung.
- 312 Geisteswissenschaft und Medizin.
- 314 Physiologisch-Therapeutisches auf Grundlage der Geisteswissenschaft. Zur Therapie und Hygiene.
- 317 Heilpädagogischer Kurs.
- 318 Das Zusammenwirken von Ärzten und Seelsorgern. Pastoral-Medizinischer Kurs.
- 322 Grenzen der Naturerkenntnis.
- 324 Naturbeobachtung, Experiment, Mathematik und die Erkenntnisstufen der Geistesforschung.

A szerzőről

Georg Kühlewind 1924. március 6-án született Budapesten.^{ll} Körülbelül 40 éves korában elhatározta, hogy mindent előlről kezd, és újonnan felépíti a szellemi iskolázás útját. 55 éves korában nyugdíjaztatta magát a Budapesti Műszaki Egyetem fizikai kémia tanszékéről, és azután kizárólag a szellemtudományi kutatásoknak szentelte idejét. Több mint 20 könyvet írt, és számtalan előadást és szemináriumot tartott világszerte olyan témákról, mint: tudati iskolázás, pszichológia, pedagógia, nyelvtudomány és krisztológia^{mmm}. Georg Kühlewind 2006. január 15-én hunyt el.

---

^{ll} Székely György néven. Ld. részletesebben: Böszörményi László: *Georg Kühlewind (Székely György) – a Logosz szolgálója* c. könyvben. Kláris kiadó, 2023.

^{mmm} Pontosabban: keresztény ezoterika.